

BALÁZS GÉZA

## NYELVÉSZETI MUZEOLÓGIA, NYELVMÚZEUM. ELMÉLET ÉS GYAKORLAT

### MUSEUM – A MÚZSÁK OTTHONA

**A** múzeum-felfogás, -értelmezés napjainkban erőteljesen változik. Hagyományosan „a” múzeum: (köz)gyűjtemény, műtárgyakat, régiségeket és érdekességeket gyűjtő, tudományosan feldolgozó és bemutató intézmény. A szó eredete a görög *Muszeion*: 'híres könyvtár és műgyűjtemény az ókori Alexandriában', illetve: 'a múzsák otthona', majd ebből származik a latin *museum*, amely elterjedt az európai nyelvekben. A szó pontos eredetének megadása témánk szempontjából különösen mérvadó.

### MUZEOLOGIZÁLÁS

A nyelvi vagy nyelvészeti muzeológia még nem létező fogalom. Azonban a 2008-ban, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében létrejött A Magyar Nyelv Múzeuma (a továbbiakban Múzeum, nyelvi múzeum, illetve „nyelvmúzeum”) kapcsán mégiscsak fölvetődött és folyamatosan árnyalódik a múzeum szakmai besorolása, kialakítandó koncepciója.

A „nyelvmúzeumot” tehát muzeológiai („múzeumtudományi”) környezetben, keretben kell elhelyezni. De miként? A nyelvi vagy nyelvészeti muzeológia kereteinek, tartalmának keresése hasonlatos az irodalmi muzeológia létrejöttéhez.

Mint ismeretes, a muzeológia a múzeumi tevékenység elmélete és gyakorlata, a muzeográfia ennek leírása (Korek 1988: 9). A 20. század végén folyamatosan bővülő és kultikus tevékenységgé vált a muzeologizálás



gyakorlata és hajlama (falumúzeum, emlékmúzeum, emlékpark, emlékpont stb.), s ennek kapcsán a muzeológiai tevékenység, folyamat (újra)értelmezése is. Három fő okra vezethető vissza a muzeologizációs probléma: az egyik az, hogy a múlt „szaporodik” (egyre nagyobb kiterjedésű a megőrzendő anyag), a másik a felejtéstől való páni félelem („digitális Alzheimer-kór”), amely miatt fokozódik a hagyomány-, az emlékállítás. Ezek következménye, hogy előbb-utóbb az egész világ múzeumba kerül.<sup>1</sup> Végül a harmadik ok az, hogy a muzeológia érdeklődése térben és időben kiterjed, például a múltból a jelen felé fordul (a múlt tárgyai és rekonstrukciói számos szakmai nehézséget vetnek föl, míg a jelen tárgyai sokkal könnyebben begyűjthetők). A kérdés az, mint sok történeti tudomány esetében: hol kezdődik a jelen? (Nemcsak a történelem, a néprajz, de a nyelvészet, azon belül a nyelvtörténet is folyamatosan újradefiniálja a „ma”, „mai” fogalmakat.)

A muzeologizációs probléma mellett a múzeumok működésének, a jelen társadalmával való kapcsolódásának, párbeszédének (egészen egyszerűen a közművelődési, pedagógiai: oktató-nevelő-szórakoztató stb. funkcióinak) a folyamatos változásáról, átértékelődéséről is szó van. Ez a problémakör kapcsolódik a kultúra–magas kultúra, reál és humán műveltség, általában az oktatás és nevelés, valamint a szórakoztatás megváltozott (sokszor összekeveredett) fogalmához, funkcióihoz, az értékrendek változásához (értékválsághoz). A legtöbb közművelődési intézmény ma már törekszik az élményszerűsége (ennek divatszava: interaktivitás), egyes múzeumok az élmény- és látványtársadalmak mintájára élmény- és látvány-kiállítóhelyekké válnak, felbukkantak új lehetőségeket nyújtó rendezvények (múzeumok éjszakája).

Részben ebbe az összetett folyamatba illeszkedik a jelzős muzeológiák létrejötte, a már említett irodalmi muzeológia mellett (talán annak részeként) a nyelvi vagy nyelvészeti muzeológia kialakulása.

A kérdéssel először mi foglalkoztunk Magyarországon (de minden valószínűség szerint a világban is: Balázs szerk. 2012 és Balázs 2012).

## NYELVI ÉS NYELVÉSZETI MUZEOLÓGIA

Nyelvi muzeológián elsősorban a kihalt nyelvek emlékeinek megőrzésére gondolhatunk (erre szolgálnak a nyelvi archívumok, például az interneten is).

Nyelvészeti muzeológián általában a nyelveknek, a nyelvek egy csoportjának vagy csupán egyetlen nyelvre vonatkozó muzeologizációs tevékenységet értünk, amibe főleg az adott nyelv történetének, művelődéstörténetének, kultúrájának, használati formáinak, emlékeinek (pl. nyelvemlékek, könyvek, hangfelvételek) gyűjtése, rendszerezése, őrzése és bemutatása tartozhat. Ezért tartjuk kifejezőbbnek a nyelvészeti muzeológia megnevezést. A nyelvészeti muzeológia elmélete még nincs kialakítva, érdemes a rokon területek, illetve a gyakorlat felől közelíteni. Elfogadott tudományos álláspont, hogy a gyakorlatból következze az elmélet.

1 Hogy egy helyi idézettel erősítsük: „Annyi nagy embert hajgált ki Zemplén, ki győznék azokat emléktáblázní?” – csúfolódott irigykedve Mikszáth Kálmán, forrás: *Hírlevél* 45. (A Kazinczy Társaság tájékoztatója) 2008. szept., 4. oldal.)

## ESETLEÍRÁS: MAGYAR NYELV MÚZEUMA

A Magyar Nyelv Múzeuma egyéni, civil kezdeményezésből született. Pásztor Emil egri főiskolai tanár eredeti ötlete egy nyelvtörténeti múzeum volt, amelynek tervét számos helyen ismertette, pl. az MTA Magyar Nyelvi Bizottságában is. Az ötletet lokálpatrióta törekvések, mozgalmak (pl. a sátoraljaújhelyi Kazinczy Társaság) felkarolták, helyi politikai-közéleti erők (városi, megyei vezetők) nemzetstratégiai, közművelődési, sőt területfejlesztési, turisztikai lehetőséget láttak benne, és okos érveléssel sikerült meggyőzniük a régiófejlesztéssel foglalkozókat. Így született meg egy egészen sajátos, Európában is gyakorlatilag példa nélkül álló intézmény (múzeum), a „nyelvmúzeum”. Sokáig vita tárgya volt a megnevezése (és sokan ma is értetlenkedve, sőt tiltakozva szemlélik a „múzeum” felíratot). Az egyik hangsúlyos és máig előkerülő javaslat szerint az intézményt inkább „a magyar nyelv házána” kellene nevezni. Ám a nyelvmúzeum kitalálói és működésének, így értelmezésének formálói már kezdetben kitalálták a kritikára (tudniillik, hogy egy élő nyelvet minek múzeumba tenni) a választ. A válasz pedig a múzeum szó – már ismertett – etimológiájában rejlik. Ha visszamegyünk a forrásokig, a múzeum szó annyit jelent: 'a mûzsák otthona'. S ha a Magyar Nyelv Múzeuma környezetét tekintjük: Kazinczy egykori lakóhelyét, kertjét, jelenlegi – csodálatos, védett ősfás parkban lévő – nyugvóhelyét, az 1800-as évek végén kialakított emléksarnokot, s hozzátesszük, hogy a múzeum ennek tőzsomszédságában, Kazinczy gyümölcskertjének helyén áll – akkor a genius loci-ból, a hely szelleméből következően motiválnak érezzük 'a mûzsák otthona' megjelölést, még akkor is, ha a múzeum szó mai jelentéséből elsõre aligha fognak erre gondolni az emberek. 'A mûzsák otthona' asszociációt egyébként még tovább erősíti az a tény, hogy a hely már korábban irodalmi emlékhelyé, sőt zarándokhelyé vált, a Kazinczy-kultusz központi terévé. (A kultusz hely kialakulásáról szól Kováts Dániel monográfiája: 2009.)

A TÉR tehát (Kazinczy-kert, gyümölcsöskert, védett ősfás park, emlékkert, irodalmi emlékhely, zarándokhely) valójában lehet 'a mûzsák otthona', ám a múzeum szó mai jelentése mégiscsak mást jelent.

A nyelvmúzeum gondolatának fölvetõdése után számos alkalommal, helyszínen, körben formálódott a múzeum jellege. Ennek legkorábbi legteljesebb összefoglalását adja *A széphalmi Magyar Nyelv Múzeuma tématerve* címû tanulmány (Fehér–Kováts–Pásztor–Radványi, 2002). Ebben taxatív fel van sorolva, hogy a múzeum alapfunkciói: 1. gyûjtõkõr, gyûjtés, 2. tudományos kutatás, 3. közmûvelõdés (programszervezés).

A múzeum építész Radványi György, helyi születésû mérnök. A múzeum háromszintes létesítmény, területe mintegy 900 négyzetméter. A múzeum épülete több feladat ellátásra alkalmas. A programadók az állandó kiállítás mellett idõszaki kiállításokra és egyéb kulturális-nyelvészeti rendezvényekre is gondoltak. Az elõcsarnok és a nagy rendezvényi tér egybeolvad, fórumként mûködik. Alkalmas tér konferenciák, koncertek, nyelvi versenyek lebonyolítására. Az elõcsarnokból nyílik az akadémiai „ovális” kis-elõadó. A terem – az építés elképzelése szerint – emléket állít Kazinczy eredeti rajzos ülésrendje nyomán a Magyar Tudós Társaságnak. Kazinczy ugyanis egyik jegyzetében egy ovális asztal köré felírta a társaság 26 alapítójának a nevét. Ugyancsak a földszinten található az egyik nagy, 134 négyzetméteres kiállítóterem. Az emeleten van egy másik, 136 négyzetméteres újabb kiállítóterem, valamint egy szemináriumi terem (kis elõadó), egy nyitott galéria (könyvtár), és az igazgatósági-muzeológusi terem. A nagy területû alagsorban eredetileg csak raktárakat terveztek, idõközben ez az elképzelés is módosult, s ennek a helynek is több funkciót szánnak.

A létesítmény a Kazinczy-emlékparkban kap helyet. Itt a továbbiakban újabb fejlesztésekre kerülhet sor: a Kazinczy-pince s mellette a kertásház már elkészült, de a tervek szerint lesz Halhatatlanok csarnoka, Nyelvcsaládfa-liget, és szó van az egykori istállók közelében turisztaszálló (panzió) építéséről is.

Rövid múzeumtörténet:

- 1994: Pásztor Emil a sátoraljaújhelyi Kazinczy Társaságban bejelenti elképzelését, majd több helyen szól és ír róla (MTA Magyar Nyelvi Bizottság, *Magyar Nyelvőr*, *Édes Anyanyelvünk*).
- 2007. április 18.: Alapköletétel. Megkezdődik az építkezés.
- 2007. szeptember 6.: Bokrétaünnepség. Megalakul a Múzeum kuratóriuma.
- 2008. április 23.: Ünnepélyes megnyitó. A múzeumot Sólyom László köztársasági elnök avatja fel.
- 2008. október 18.: A magyar szó világa állandó kiállítás megnyitója
- 2009. március 21.: „Kívánánk a szép tusát”. A magyar nyelvújítás című kiállítás megnyitása
- 2009. április 24.: A 43. magyar nyelv hetét Kiss Jenő akadémikus nyitja meg.
- 2010. szeptember 29.: *Titkok titka...* állandó kiállítás, Busa Margit emlékkönyvtár megnyitása
- 2011. június 18.: Első anyanyelvi juniális. Megnyitja Schmitt Pál köztársasági elnök
- 2013: Indul a Múzsák Kertje (A Magyar Nyelv Múzeuma Füzetek) sorozat
- 2013. január 1.: A közgyűjteményekről szóló új törvény értelmében A Magyar Nyelv Múzeuma és a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum a központi kezelésben lévő Petőfi Irodalmi Múzeum tagintézménye (főosztálya) lesz.
- 2014. június 18–22.: Első nyelvésztaбор és negyedik anyanyelvi juniális

## NYELVI MÚZEUM – MÁSHOL

A magyar nyelv-múzeummal kapcsolatos elképzelések csiszolódásakor kiderült, hogy Európában másutt is épül már nyelvi múzeum – nevezetesen Olaszországban. Az olasz nyelv múzeumáról Fábíán Zsuzsanna (2007) számolt be: Az olasz nyelv múzeumának gondolatát ugyancsak egy művelődési társaság – a Dante Társaság vetette fel. A múzeum alapvetése az, hogy a nyelv a nemzetek egyik fő összetartó ereje, az azonosságtudat hordozója, ugyanolyan közkinccs („bene collettivo”), mint a tárgyi műemlékállomány. Először nyelvészek egy vándorkiállítását szerveztek 2003-ban. Ezt az akkori államelnök, Carlo Azeglio Ciampi nyitotta meg. A sikerre való tekintettel egy állandó, de három „modulból” álló múzeumot terveznek az egységes olasz nyelvet formáló három városban: Torinóban, Firenzében és Rómában. Érdemes megfigyelni a terveket, amelyek az olasz nyelvészeti muzeológiát formálják: A torinói lenne a tudományos, a római a közönségszolgálati, a firenzei a történeti aspektusokat előtérbe helyező részleg. A központi, firenzei múzeumnak a témakörei: az olasz nyelv eredete, története különös tekintettel a társadalmi aspektusokra, a rokon nyelvek és az olaszt ért idegen hatások, első nyelvemlékek, jelentős szótárak, nyelvtanok. Fontos helyet kapnának a hangzó anyagok, az Itáliában még mindig fontos szerepet játszó tájnyelvek ismertetése. Bemutatnánk a nyelvi-nyelvészeti szempontból nevezetes személyiségeket: életüket, tevékenységüket, tárgyi emlékeiket. Láthatók lesznek filmek, amelyek

valamilyen sajátos nyelvi jelenséget dolgoznak fel (pl. a Brancaleone ármádiája – egy kitálalt, archaizáló olasz nyelv, vagy a konjunktívusz rossz használata Paolo Villaggio egyes filmjeiben). Mindezt a legmodernebb múzeumi technikával mutatják be: videófal, plazmatévé, digitális téka. A közönséget – különösen a fiatalokat – interaktív nyelvi játékokkal, lekérdezhető adatbázisokkal, szövegtárakkal, internetes nyelvi keresési lehetőségekkel várják. Az interdiszciplinaritás jegyében olyan képzőművészeti alkotásokat is kiállítanak, amelyeknek a tárgya a nyelv, az írás vagy a könyvkiadás. – A múzeumnak 2011-ben kellett (volna) elkészülnie. Fábián Zsuzsanna beszámolóját olvasva meglepő, hogy tőle függetlenül a magyar nyelvészek és muzeológusok ugyanezeket a gondolatokat fogalmazták meg – s jórészt meg is valósították már.

A Magyar Nyelv Múzeumának megnyitása után az odalátogató Pordány László (házánk korábbi dél-afrikai nagykövete) fölhívta a figyelmet egy másik ilyen intézményre: az Afrikánsz Nyelvi Múzeumra. A könyvből idézünk: „Ha Fokvárosból elindulunk a Nemzeti 1-es autópályán az ország belseje felé..., amikor a Hottentotta hegyek kontúrjai már elég közel látszanak, szemünkbe ötlük a pálya bal kéz felőli oldalán egy furcsa alakú építmény... a világ egyetlen nyelvi emlékműve, Die Afrikaanse Taalmonument (Afrikánsz Nyelvi Emlékmű)... szinte minden egyes része külön szimbolizál valamit. Így a különböző magasságú oszlopok az afrikánsz eredetét és forrásait; az 57 méteres legmagasabb pedig magát az afrikánsz nyelvet. A pódium a csodálatos Afrikát és az afrikai nyelveket, a szökökút a búr köztársasági eszmét jelképezi...” Ezek után lássuk a még nagyobb meglepetést: „A közelben van még egy másik nyelvi intézmény is: Paarl-ban található az Afrikánsz Nyelvi Múzeum, amely főként a nyelv írásbeliségének kialakulását tartalmazó dokumentumokat gyűjti egybe... a múzeumot 1975-ben, a centenárium évében nyitották meg... Szinte nyüzsgönek benne felnőttek és iskolások egyaránt. Persze többnyire afrikánerek. Én viszont jó szívvel ajánlanék néhány magyar nyelvvédőnek is egy szakmai tapasztalatszerzést célzó látogatást.” (Pordány 2005: 47–48.)

## A HELYÉT KERESŐ NYELVMÚZEUM

Gerő András (2010.) a 21. század küszöbén 16 témakörben gondolkodik el a magyar identitásról (Magyar Arc), amelyben a legelső a magyar nyelv, s röviden összefoglalja elképzeléseit a múzeumról.

„Magyarországon Széphalmon már létezik a magyar nyelvnek bemutatóhelye, de itt is elengedhetetlen annak a szellemi terméknek a jelenléte, ami a legsajátabban magyar. Ez pedig a magyar nyelv. Korszerű kiállítási technikákkal, megfelelő tudományos háttérrel egy olyan interaktív bemutatkozási pontot lehetne teremteni, ahol a nagyközönség szembesül mindazzal a szépséggel és finomsággal, amit a magyar nyelv használóinak nyújtani képes, hiszen nyelvünk az igazi szellemi otthonunk. Egyben benyomást kaphatunk arról is, hogy nyelvünk – ami hangsúlyosan magyar szellemi termék – milyen befogadó módon viszonyult például a szláv és egyéb hatásokhoz, illetve hogy milyen rokoni szálakkal kötődik a finnugor nyelvcsaláddhoz.”

Gerő András gondolatainak gyökere Karácsony Sándornál is megtalálható. Az írás megszületésekor a leírt, elvárt koncepció már készen volt, az állandó kiállítások megnyíltak.

## A NYELVMÚZEUMHOZ KAPCSOLÓDÓ NYELVÉSZETI MUZEOLÓGIA

A Magyar Nyelv Múzeumának küldetésének, funkciójának a meghatározásában az alapításkor, az építkezéskor, s a jövőbeli működésre tekintettel is több szintű tervezés (stratégia) fogalmazott meg.

Az első a helyből adódik. A „hely” azonban három koncentrikus körre tagolódik. A múzeum kiemelt feladata a táj, a régió nyelvi hagyományainak ápolása (több mint feltételesen: Halotti beszéd, feltételesen: Jókai-kódex; valamint Károli Gáspár, Geleji Katona István, Kazinczy Ferenc stb.), voltaképpen a hely szellemének (genius loci) való elkötelezettség. Ebből a gondolatból fakadt az állandó kiállítás címe, s köszöntője is:

*Kedves Látogatónk!*

*Őn a mai magyar nyelv szülőföldjén jár. E helytől nem messze található Karos, ahol az egyik legnagyobb honfoglalás kori temető utal arra, hogy a honfoglalást valószínűleg innen irányították. Tehát a magyar nyelv is erről a tájról kezdett terjedni a Kárpát-medencében.*

*Talán ezen a tájon született a Halotti beszéd és könyörgés, első összefüggő szövegemlékünk.*

*1590-ben Vízolyban nyomtatta ki Károli Gáspár Bibliáját, amely nagy hatással volt irodalmi és köznyelvünk egységesülésére.*

*A Borsod megyei Gelejen született, majd Göncön, Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon végezte tanulmányait Geleji Katona István, aki 1645-ben megírta az első magyar nyelvművelő munkát (Titkok titka – Magyar Grammatikatska – erről kapta címét kiállításunk).*

A múzeum második kiemelt feladatköre a Kárpát-medencei magyar nyelvtömb történetének és jelenének a dokumentálása. A harmadik a szórványok, diaszpórák nyelvi állapotának figyelemmel kísérése. (Ez összekapcsolódhat más népek, nyelvek eseményeinek követésével, interkulturális kapcsolatok dokumentálásával.) Bár a világháló szerepe ma már mindhárom funkcióban alapvető, mégis a legutóbbi funkciót leginkább az internet segítségével véljük megvalósíthatónak. Széphalom egy virtuális magyar nyelvi emlékhely is lehet – amely nemcsak ímélcímeket, honlapot, hanem állandó, aktív-interaktív jelenlétet is megkíván az interneten.

Széphalom eddig is a leglátogatottabb irodalmi emlékhely volt. Az új múzeum Széphalom jelentőségét tovább növeli, alighanem az egyik legfontosabb emlékhelye lesz a magyarságnak. Az alapítók – Petőfi nyomán – többször megfogalmazták: jó volna, ha minden magyar – éljen a világ bármely részén – egyszer elzarándokolna ide: ismerkedne nyelve történetével, gazdagságával, ízeivel, beírná nevét, üzenetét az internetes vendégkönyvbe.

A csodás széphalmi arborétum, a Zempléni-hegység, a tokaji borvidék, a legnagyobb honfoglalás kori temetőfeltárások (Karos) közelsége, Sárospatak és Sátoraljaújhely tözsomszédsága mind amellet szól, hogy A Magyar Nyelv Múzeumát nemcsak történetileg hiteles és méltó helyen, hanem turisztikailag is vonzó környezetben építették föl.

A múzeumban tudományos (kutatási) és közművelődési tevékenység egyaránt folyik. A Magyar Nyelv Múzeumát korszerű tudományos nyelvészeti alapokra kell helyezni, vagyis a múzeum alapfelfogásának, törekvéseinek összhangban kell lennie az elfoga-

dott nyelvtudományi iskolák tételeivel (nyelvtörténet, nyelvi változások, strukturalista, szemiotikai, pragmatikai, kognitív elméletek). Az előző mondatban hangsúlyos a többes szám (iskolák). Emellett alapvetőnek tartjuk a magyar nyelvtudomány hagyományainak és mai törekvéseinek a követését is – amelyek némiképpen eltérhetnek más országok nyelvtudományi irányzataitól. Úgy véljük, hogy a bár a tudomány egyetemes, egyes tudományoknak van különleges (éppenséggel) nemzeti jellegük – s ez fokozottan igaz a nyelvtudományra, azon belül a tagolt (sokrétű) nyelvvelőésre. (A nyelvi kultúrával kapcsolatos tevékenységeket így tagolhatjuk: nyelvpolitika, nyelvi tervezés, nyelvstratégia, nyelvvelőés, nyelvvelőelem – lásd Balázs 2001).

A tudományok alapállás mellett nagyon fontos a tudománykommunikálás, a közvelőődési program. A magyar nyelvtudományban igen hangsúlyos a nyelvvelőés (a nyelvi kultúra velőés, egyfajta kulturális nyelvészet). Ezt az alapállást a muzeológiai tevékenységnek is vállalnia kell. Annyira hangsúlyos volt a magyar nyelvvelőés, hogy legnagyobb teljesítményét, a nyelvújítást (amelynek központja éppen Kazinczy Széphalomja volt) más országok, nyelvek fejlesztésére, megújítására is alkalmazták (cseh, héber, észt). A muzeológusi közvelőődési program középpontjába tehát a nyelvvelőést, a nyelvújítást – mai értelemben: a hagyományok megismertetésén alapuló folyamatos nyelvi korszerűsítést, de leginkább a nyelvi tudatosítást kell helyezni.

A múzeumhoz kapcsolódó további kiegészítő funkciók: Kazinczy-emlékhely (a Kazinczy-mozgalom központja), ebből kifolyólag nemzeti emlékhely, valamint helyi közvelőődési tér.

A Magyar Nyelv Múzeumának muzeográfiai leírásakor taxatív is érdemes felsorolni, hogy mi mindenre kellene kiterjednie a múzeum figyelmének. Amikor ebbe a feladatba fogunk, nehézségbe ütközünk. Az összes hungarikum gyűjtése elképzelhetetlen, erre egyébként is van intézmény (nemzeti könyvtár). Elvileg gyűjthetne mindent ez a nyelvvelőzeum, ami a magyar nyelv történetével és jelenével kapcsolatos – de ez lehetetlen. A nyelvvelőékeket is gyűjthetné, de ezek részben korlátozottan állnak rendelkezésre, részben a meglévőket senki nem adja oda (még kiállításra se nagyon), s Széphalomban az őrzésük is nagyon sok problémát vetne föl. (A közeli Vizsolyból néhány éve ellopták az értékes Bibliát – igaz, később előkerült.) Esetleg szóba jöhetnének a nyelvvelőékeknek kevésbé gyűjtött változatai, a népi írásbeliség dokumentumai. A népi írásbeliséghez soroljuk például a feliratirodalmat. Ennek szövege, stílusa, kalligráfiaja ugyancsak fontos kortörténeti dokumentum, számos típusuk összegyűjtetlen, feltáratlan (vö: Balázs 2000.) Fölöslegesnek tűnik a teljes magyar nyelvészeti szakirodalom teljes gyűjtése is, hiszen a nagy könyvtárak ezt már végzik. De a kisnyomtatványok gyűjtése talán figyelmet érdemelne. Egy jóval kisebb figyelemre méltatott nyelvvelőékfajta a „hangemlék”: ezzel a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Nemzeti Audiovizuális Akadémia is foglalkozik, de vannak olyan „műfajok”, amelyekre nem terjed ki a figyelmük. számos helyen van még hagyományos vagy digitalizált magyar nyelvi anyag (elsősorban).

Fölvethető, hogy a magyar nyelvért elsősorban a nyelvészek a felelősek, ezért egyfajta nyelvészeti emlékhely is lehetne a múzeum. Ez tudománytörténeti kérdés is.

## A NYELVMÚZEUM FELADATAI: NYELVI-NYELVÉSZETI HUNGARIKUMOK

Mivel foglalkozhat egy nyelvi múzeum? Legegyszerűbben ezt mondhatjuk: gyűjt és bemutat egy nyelvre vagy a nyelvek egy csoportjára, esetleg általában a nyelvekre vonatkozó dokumentumokat (adatokat), ismereteket. Ezek között kiemelkedő szerepe lehet a történeti nyelvi emlékeknek (nyelvemlékeknek, nyelvi tényeknek), a nyelvi megjelenítés különböző technológiáinak (a beszéd és az írás különböző módjain át az internetig), a nyelvi műveltség különleges értékeinek, értékhordozóinak (írók, költők, tudósok, könyvek, azon belül adattárak, szótárak). És ide kapcsolhatjuk a nyelvi műveltség átadásának fontos szervezeteit, eseményeit is (pl. család, iskola, civil szervezetek, nyelvművelő mozgalmak, nyilvánvalóan ezek tárgyi és szellemi vonatkozásait). Valamint megjeleníthetők egy „nyelvmúzeumban” a nyelvhez valamilyen szoros vagy tágabb asszociációval kapcsolódó egyéb művészeti alkotások: képzőművészeti, zeneművészeti, színművészeti, és főként iparművészeti, alkalmazott művészeti alkotások.

Más (formai) rendszerezés szerint a nyelvészeti muzeológia foglalkozhat különféle technológiájú írott szövegek (kézzel, géppel írott, nyomtatott, internetes, sms stb. szöveges emlékek), hangzó anyagok (hangfelvételek), képanyag (álló- és mozgókép), valamint tárgyak gyűjtésével.

Minden azonban „pusztán” csak gyűjtés, raktározás, amelynek már a kezdetén fölmerül a kérdés: de miért, és miért pont a nyelvmúzeumban. A tevékenységnek a közép-pontjába a magyar nyelvészet, nyelvtudomány és nyelvi kultúra-ápolás kulcsszavait kell tenni, s elsősorban az erre vonatkozó anyagot („nyelvészeti hungarikumot”) kell gyűjteni. A nyelvmúzeumnak valamiféle „magyar nyelvtudomány”, „magyar nyelvkultúra-történeti” adattárrá, műhellyé és nyelvi-közművelődési fórummá kell válnia.

Voltaképpen nincs nyelvészeti topológia. Elkészítése nem is annyira nehéz feladat.

A nyelvmúzeumban mindenestre elkezdődött a nyelvészeti hagyatékok feltárása, befogadása, raktározása és kiállítása. Elsőként Lőrincze Péter kínálta fel édesapja, Lőrincze Lajos íróasztalát és néhány személyes tárgyát. Majd Busa Margit, Czigány Lóránt hagyatékából kerültek tárgyak a múzeumba. 2011-ben az örökösök Deme László könyvtárát, részben kéziratárát, kiténtetéseit és egyéb személyes tárgyait adták át (formailag) a Kazinczy Társaságnak. Ebbe a hagyatékba betekintve megállapítható, hogy a jelentős, csaknem az egész 20. századot átfogó nyelvész bonyolult személyiségének és tudományos teljesítményének a megértéséhez kulcsot adhatna a hagyaték minél gyorsabb, lehetőleg nyelvész szakemberek által való feldolgozása. A gyorsaság azért fontos, mert az egyes tárgyak, jegyzetek, naplók stb. most még könnyebben értelmezhetők, „megszóltathatók”, a nyelvész szakemberekre való hivatkozás pedig azért történt, mert „nem nyelvész”, az elhunyt nyelvészet nem vagy csak részben ismerő szakemberek számára az anyag nagy része néma marad.

A 2002. évi tématervben megfogalmazott három fő funkció közül a tudományos kutatás a leginkább körvonalazatlan. Azzal, hogy a kutatóknak szálláslehetőséget kívántak biztosítani (s még mindig terbe van véve ilyen kutatóhely, kutatószoba), a múzeum egy része leginkább valamiféle alkotóházként szolgálhatna. S tudjuk, hogy az alkotóház – ahol egy szakma képviselői kötetlen módon találkozhatnak, együtt lehetnek – serkenti a tudományos és a művészeti munkát. (A leghíresebb a sziglieti írói alkotóház; amelyről számos irodalmi mű, sőt dráma is született.) Ez a funkció jelenleg nem létezik, föltétlenül kidolgozandó, és a múzeum funkcióinak kibővülését jelentené.



A tudományos kutatáshoz és a közművelődéshez egyaránt kapcsolódik a publikációs tevékenység. A Kazinczy-kultuszhoz kapcsolódó interdiszciplináris tudományos kutatások folyamatosan jelennek meg a Széphalom évkönyvsorozatban, a Kazinczy Társaság egyéb kiadványaiban, de már a múzeum saját színes könyvsorozatában is: Kováts Dániel: *Széphalom. Kazinczy Emlékkert*; Kováts Dániel: *„Kívánánk a szép tusát...” A magyar nyelvújítás*; Balázs Géza: *Útitárs a szavak világához*. A múzeum saját kiadványsorozata az *Öregharang* és a *Múzsák Kertje*.

## KITEKINTÉS

A formálódó nyelvészeti muzeológia folyamatos munkálása alkalmazott nyelvtudományi (részben alkalmazott irodalomtudományi) feladat. A nyelvészeti személyi kapcsolatok már most is jók, de hasznos lenne az intézményes együttműködés kialakítása a hazai egyetemi alkalmazott nyelvészeti tanszékekkel. A szakmai együttműködésnek az is része lehet, hogy például egyetemi hallgatók érkezhetnének szakmai gyakorlatra Széphalomba.

A múzeum legszorosabb szakmai kapcsolata a nyelvtudomány mellett a művelődéstörténet, az irodalomtörténet irányába mutatnak, mintegy ezeknek egyik változata. A modern közművelődési-muzeumpedagógiai megoldásoknak – nézetem szerint – kapcsolódniuk kell a közgazdaságtudomány egyik válfajával, a művelődésgazdaságtannal is. Ennek legfontosabb üzenete, hogy a művelődés gazdasági érték.

Az is világos, hogy a muzeológia mint tudomány folyamatos változásban van. Ezért a nyelvmúzeum sem fogadhat el valami statikus muzeológiai modellt, hanem folyamatosan ügyelnie kell a világ és persze a muzeologizálási folyamat változásaira.

A nyelvészeti muzeológia, illetve annak névvel kiemelt intézménye, A Magyar Nyelv Múzeuma még sokáig fog küzdeni az önmeghatározásért, a feladatköréért – s talán a tudományos leírás nehezebb is lesz, mint maga a mindennapi közművelődési-muzeumpedagógiai munka; mindenesetre ma már annyi látszik, hogy a múzeum él, folyamatosan kutatja az új lehetőségeket. Vagyis: a nyelvészei muzeológia élőben és nyilván a szakmai és közönségi elvárások alapján körvonalazódik, és dialogikusan szerveződik.

Végére hagytam, mert a múzeum egész tevékenységének legnagyobb jelentőségét abban látom, hogy a máig nem intézményesült magyar nyelvstratégiának akár központi, akár valamilyen helyi intézménye lehet. Miért ne éppen Széphalomban lehetne (újra!) a magyar nyelv-művelés, nyelvstratégia központja? Amikor folyamatosan fáradozunk egy nyelvstratégiai intézmény alapításán, minden alkalommal fölvetjük A Magyar Nyelv Múzeumának szerepét, szerepbővülését is. 2008 óta számos konferenciát, közművelődési rendezvényt vittünk erre az északkelet-magyarországi településre, létrehoztuk a fesztivál-jellegű anyanyelvi juniálist és a szakmai kapcsolatok bővítését szolgáló nyelvész-tábor. Azt hiszem, jó úton haladunk.



## SZAKIRODALOM

BALÁZS Géza

2000 A feliratozás. In: Balázs Géza – Csoma Zsigmond – Jung Károly – Nagy Ilona – Verebélyi Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklór – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. II. ELTE BTK, Budapest, 823–850.

2001 *Magyar nyelvstratégia*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

2012 Nyelvészeti muzeológia. Egy formálódó tematikus muzeológia a nyelvmúzeum kapcsán. In: Tóth Arnold (szerk.): *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 135–144.

BALÁZS Géza (szerk.)

2012 Nyelvészeti muzeológia (tematikus szám). *E-nyelv Magazin*. (3) Elérhetőség: <http://e-nyelvmagazin.hu/lapszam/?sz=muzeologia>

FÁBIÁN Zsuzsanna

2007 A nyelvek múzeumai. *Édes Anyanyelvünk*. (5) 10.

FEHÉR József – KOVÁTS Dániel – PÁSZTOR Emil – RADVÁNYI György

2002 A széphalmi Magyar Nyelv Múzeuma tématerve. *Széphalom*. (12) 61–68.

GERŐ András

2010 *Magyar Arc. Népszabadság*. 2010. január 23.

KOREK József

1988 *A muzeológia alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.

KOVÁTS Dániel

2009 „Fény s nagyvilág énnékem Széphalom.” *A Kazinczy Ferenc emlékhely története és hatása*. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaujhely.

PORDÁNY László

2005 *A búrok és az apartheid*. Antológia Kiadó, Lakitelek.

## MUZEOLOGIE LINGVISTICĂ, MUZEUL LIMBII. TEORIE ȘI PRACTICĂ

În anul 2008 a fost deschis Muzeul Limbii Maghiare la Széphalom. Studiul de față oferă pe această cale o prezentarea a muzeologiei lingvistice, în cadrul problematicii generale legate de „muzeologizare” (devenirea de muzeu). Oferă o comparație cu celelalte două muzee de acest gen ale lumii (cel italian și cel african). Factorii determinanți ai muzeologiei lingvistice sunt: istoria și poziționarea limbii respective, genius loci (în acest caz cultul legat de Ferenc Kazinczy). Munca sa științifică: cercetări lingvistice asupra limbii, documentare și publicare. În ceea ce privește colecțiile, este interesat în primul rând de monumentele „secundare” ale limbii și de moștenirea lingviștilor. Activitatea sa culturală ar fi propagarea cunoștințelor generale.

## LINGUISTIC MUSEOLOGY, MUSEUM OF LANGUAGE. THEORY AND PRACTICE

In 2008 The Museum of the Hungarian Language (A Magyar Nyelv Múzeuma) was opened in Széphalom. Talking of this, the present study outlines the linguistic museology – within the scope of general “museologizational” (becoming a museum) matters. It draws a parallel to the two other (Italian and Afrikaans) language museums of the world. Determinants of the linguistic museology are: the history of the given language, the localization of it, and the genius loci (here: the cult of Ferenc Kazinczy). Its scientific works are: linguistic based language researches, documentation and publishing. Its collection interest is primarily the “secondary” (less documented) literary remains of the language and the inheritance of linguists. Its educational activity is to propagate general knowledge.

